

**GUERRA GRAN.
LA BATALLA DEL ROURE
I EL SEU SANTUARI**

Per EDUARD VIVAS I LLORENS, Pvre.
RECTOR DE BIURE I LA JONQUERA

*A la memòria de l'Il·lustre catedràtic i amic
el Dr. Joan Llauro i Padrosa,
Pvre., fill de Biure d'Empordà.*

PRESENTACIÓ

Anava amb la màquina fotogràfica a les mans cercant punts de mira per a fer les primeres il·lustracions d'aquest treball, quan un barceloní aficionat a la recerca de metalls amb el seu aparell rastrejant el terra, se'm féu trobadís i m'ensenyà, després de molts passos lents per la contrada, dues bales rodones i una sivella d'uniforme militar...

–Miri, és tot el que he trobat, –em digué.

–Doncs això –li vaig respondre–, prové de la Batalla del Roure, de la qual aviat es compliran els dos-cents anys. Les runes del Monestir amb el seu Santuari i la Creu on morí el general Carvajal, en són el testimoni.

No en sé res... Si no hi té inconvenient, me'n faci cinc cèntims. Sóc metge i el meu divertiment consisteix a fer excursions a la recerca de metalls, que després classifico. A poc a poc augmento la meva col·lecció.

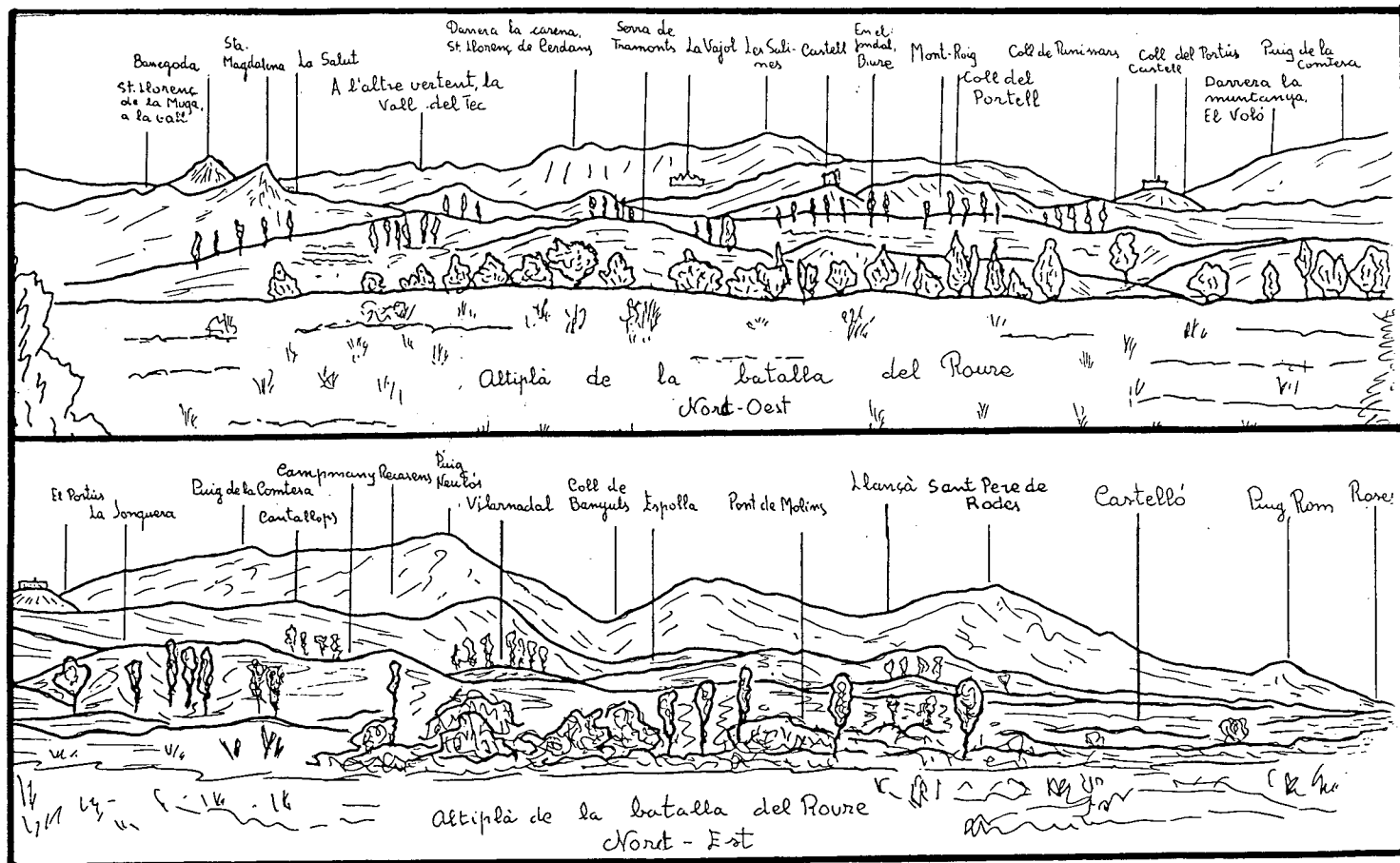
–Doncs jo sóc fill de metge i Rector del poblet que està aquí sota mateix, Biure d'Empordà.

Després d'un afectuós canvi d'impressions li vaig dir:

–Sense moure'ns del lloc, miri el paisatge en forma d'amfiteatre, cara al nord. Observi la serralada pirinenca i pensi que a l'altra banda també és Catalunya. Emperò el vessant de les aigües marca la frontera entre Espanya i França d'ençà del tractat dels Pirineus, l'any 1659. Per alt enllà i per motius polítics, els francesos pretenien annexionar-se l'antiga Marca Hispànica; i els espanyols, els territoris que integraven la Corona d'Aragó. Per posar fi a les lluites i discòrdies, es marcà l'actual frontera, sense aconseguir mai una pau estable. Ben sovint els francesos entrant pels colls del Portús i Panissars envairen l'Empordà. I La Jonquera, d'on també sóc Rector des de fa 32 anys, en fou la població més perjudicada.

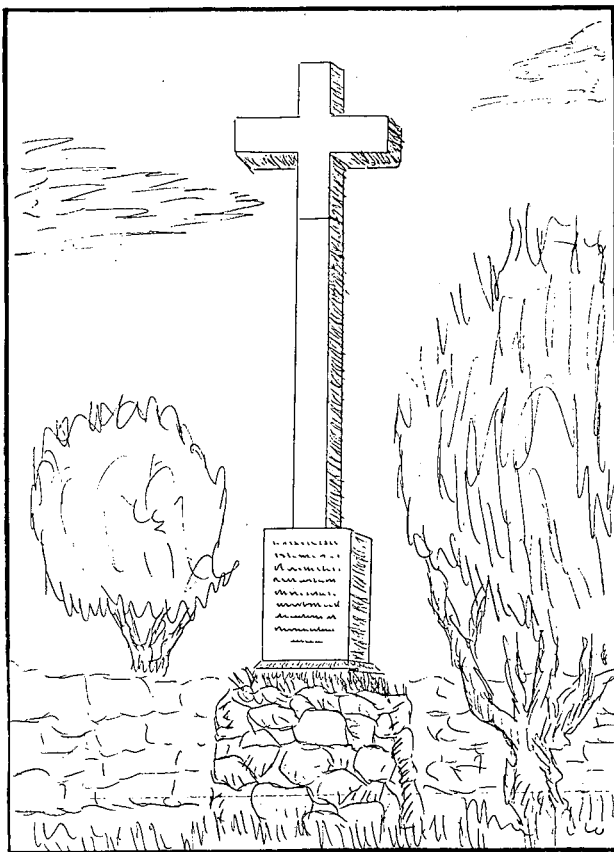
Amb l'afany de recuperar la seva hegemonia, unificant l'acció bèl·lica, l'exèrcit espanyol conquerí Sant Llorenç de Cerdans, darrera el pic de les Salines a la Banda de Ponent, des d'on expansionà l'operació militar a tot el Rosselló, que gairebé ocupà en la seva total extensió, menys la capital, Perpinyà. Després de la nostra victòria l'exèrcit francès es reorganitzà, obligant a replegar-se l'espanyol. Així començà la Guerra Gran. L'eufòria dels primers temps es capgirà en decepció, acusada fins en la demografia. L'evolució social, agrícola i comercial, com que anava lligada a la misèria de les masses populars, degenerà en una forta crisi, acabant amb el desencís i la irriació popular per la desastrosa conducció del conflicte.

Des d'aquí podem observar l'escenari de la batalla en la qual es perdé l'Alt Empordà. Mirant l'horitzó, faci mentalment una línia defensiva que vagi de Sant Llorenç de la Muga a Roses i situï aquí, en el Monestir del Roure, el bastió de comandament del general Carvajal, comandant suprem de l'exèrcit hispànic. A tots els indrets que veiem hi hagué violents combats: a Sant Llorenç, a Santa Magdalena i a la Salut; al Pont de Capmany, l'Hostal Nou, Mont-Roig i Vilarnadal; Espolla i Roses.

Dibuix panoràmic de l'Alt Empordà des de l'altiplà del Roure.

Creu erigida en el lloc on morí el general Carvajal.

–Gràcies. Guardaré aquestes dues bales i la sivella com un record memorable del nostre encontre.

–Anem fins a la Creu erigida en el lloc on morí el general Carvajal i li traduiré del llatí la inscripció, que és l'únic document escrit en el lloc de la batalla del Roure:

“A LA PIEDOSA MEMÒRIA DE LLUÍS CARVAJAL, COMTE DE LA UNIÓ, MARISCAL DE CAMP DE L'EXÈRCIT DEL ROSSELLÓ, QUI PEL REI I PER LA PÀTRIA LLUITÀ VALEROSAMENT. DESPRÉS DE MOLTS FETS EGREGIS, TRAVESSAT NOMÉS PER DUES BALES EN AQUEST MATEIX LLOC, BEN A PROP DE LA CAPELLA DEL ROURE, EN LA PLENITUD DE LA SEVA EDAT, MORÍ EL DIA 20 DE NOVEMBRE DE L'ANY 1794. CONSTERNATS LI DEDIQUEM AQUESTA LÀPIDA JUNT AMB EL SIGNE SAGRAT DE LA HUMANA SALVACIÓ”. A la darrera ratlla hi ha les inicials AA. i PP., que no sé interpretar, i, entre elles, una sola paraula que expressa els sentiments: “AMB COMMOCIÓ DOLGUDA”.

El general
Antonio Ricardos
– Goya, Museu
del Prado. Foto
Montal.

LA INVASIÓ DEL ROSSELLÓ

La causa remota de la Guerra Gran fou la Revolució Francesa que esclatà l'any 1789 com a reacció social contra l'absolutisme de Versalles en els regnats de Lluís XIV i Lluís XV, que amb l'adveniment de Felip V s'imposà també a la cort reial espanyola. El moment decisiu es situa entre dos reis cosins: el dèbil Lluís XVI i el tímida Carles IV d'Espanya. El rei francès fou sentenciat a la guillotina el 21 de gener del 1793 i llavors des de Madrid arribaren protestes i planys a París; mentre per mar i per terra, els francesos reiteraven les seves habituals incursions en el nostre Empordà. La batalla del Roure fou la conseqüència directa de la invasió i retirada del Rosselló. Per tant, cal explicar el fet militar amb la seva estratègia i repercussions polítiques, a fi de comprendre els resultats socials, veritablement calamitosos per al poble empordanès, que arribà a veure convertit el riu Fluvià en frontera entre els dos estats bel·ligerants.

Abans d'entrar en matèria, fem notar els tres principis fonamentals de la guerra, ja tradicionals, que s'han explicat sempre en les acadèmies militars; cal que vagin units en bloc i si algun falla, significa un mal presagi:

1- Voluntat de vèncer.

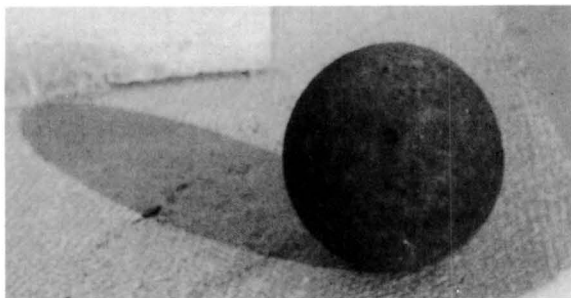
2- Acció de conjunt.

3- El factor sorpresa.

Arreu creixia l'animositat contra el país veí i no s'aconseguí de cap manera la neutralitat armada; es declarà l'estat de guerra en el mes de març del 1793. Figueres es convertí en un centre de reclutació de tropa, i es va arribar a formar un exèrcit de 30.000 homes a les ordres del capità general de Catalunya Antonio Ricardos, bon estrateg, amb la missió d'envair el Rosselló; i, en cas favorable, seguir avançant fins a ocupar el Llenguadoc.

Segons una relació en el que anomenarem "Diari de Guerra", gros llibre manuscrit de la Biblioteca del Castell de Peralada titulat "Campaña de Ricardos en el Rosellón", on consten els comunicats del front oficials, destinats en darrer terme al Rei d'Espanya, la força atacant constava dels següents regiments:

Guardias Españolas
Guardias Walonas
Granaderos de Andalucía
Legión de la Reina
Regimiento de Saboya
Regimiento de Soria
Regimiento de Guadalajara
Regimiento de Sevilla
Regimiento de Granada
Regimiento de Valencia
Regimiento de España
Regimiento de Mallorca
Regimiento de Murcia
Regimiento de Irlanda
Regimiento de Ceuta
Regimiento de Hibernia
Regimiento de Artillería
Regimiento de Extremadura
Regimiento de Málaga
Regimiento de Barcelona 2º
Regimiento de las Ordenes Militares
Regimiento de Voluntarios de Castilla
Regimiento de Barcelona 1º
Regimiento de Vallespir
Regimiento de Suizos
Regimientos portugueses:
Regimiento 2º de Oporto
Regimiento 1º de Obilenza
Regimiento 1º de Oporto
Regimiento Freyre Andrade

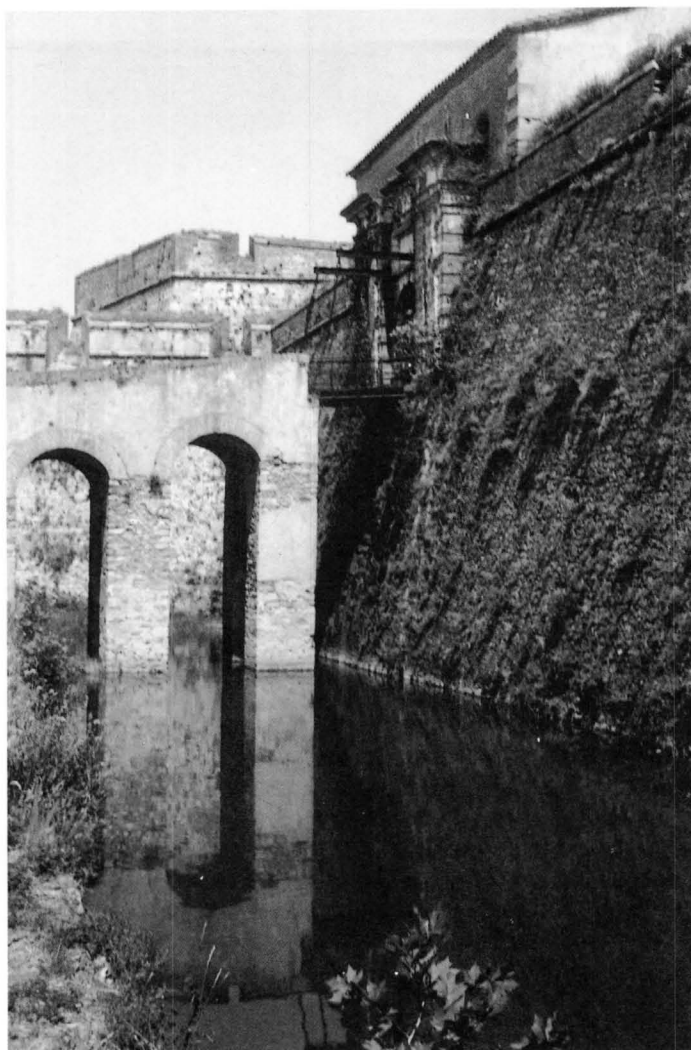
Bala de canó fabricada
possiblement a la Farga
de Sant Llorenç. Amida
102 mm. de diàmetre.
Rectoria de Llers.

El 16 d'abril es passà a l'altra banda dels Pirineus pel Coll del Portell i Maçanet de Cabrenys. S'ocupà tot seguit Sant Llorenç de Cerdans, i tres dies després el seu batlle va fer acte de submissió al Rei d'Espanya. Ben aviat es dominà la vall del riu Tec, incorporant el Vallespir a la corona espanyola. El contingent més gros de l'exèrcit entrà a França pel Portús, protegit pel castell de Bellaguarda, que es considerava inexpugnable. Ricardos el bombardejà amb l'artilleria i l'assaltà amb la cavalleria després de tres mesos de setge. Amb la seva conquesta l'exultació nacional arribà al paroxisme.

Per tal de comprendre el que a la fi de la batalla del Roure passarà al castell de Sant Ferran de Figueres, cal conèixer la relació del vençut, transcrita de l'opuscle "Les batailles des deux sièges de Bellagarde, Cèret-Maurellas, 1793-1794". La narració conté detalls molt interessants: "Els espanyols bombardegen Bellaguarda sens parar i el sotmeten a un sever bloqueig... La notícia de la presa del castell pels espanyols causà una viva sensació. Durant tres setmanes l'armada i Perpinyà, cada dia sentien com el canó tronava contra la fortalesa; i els representants, generals, soldats i ciutadans es preguntaven amb dolor si fóra possible fer arribar algun auxili a Bellaguarda; però era impossible bellugar-se i portar a la guarnició els socors mínims... Bellaguarda es considerava la clau de la regió. Per això un responsable governamental havia manifestat que els Pirineus estan ja a mercè dels espanyols, que van camí de Perpinyà i amenacen la vila. Els convencionals asseguraven que, rendit Bellaguarda, res impedia als espanyols de bombardejar la capital del Roselló. La nova no va produir-se fins el 25 de juny, després de 50 dies de setge i 20 de lluita en les trinxeres obertes, quan el coronel Dubois-Brulé, que comandava la plaça, començà a donar senyals reiterades d'angoixa per la muntanya. Ricardos es mostrà digne. Lloà el coratge del vençut i li concedí els honors de la guerra. L'endemà la guarnició de bellaguarda baixava la muntanya a tambor batent, amb les banderes desplegadas i les metxes fumejant. Va deixar les armes al Portús i tot seguit marxà presonera cap a Catalunya".

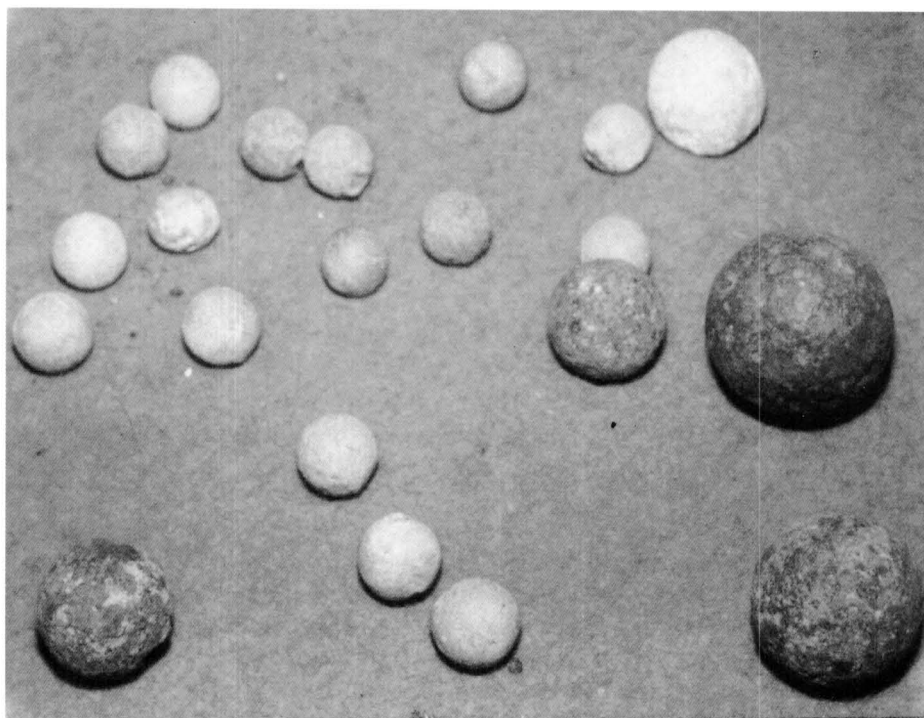
Ricardos conquerí les places marítimes de Portvendres i Cotlliure. Avançà en direcció a Perpinyà i es va fer famós en la presa de Trullàs el 22 de setembre, que li meresqué de Carles IV la concessió del títol nobiliari de marquès de Trullàs. La crònica francesa s'expressa així: "La manca de coordinació en l'acció per culpa de la mala voluntat d'un general i la defecció d'un regiment, donaren la victòria als espanyols". Els francesos passant pel coll de Banyuls organitzaren un contraatac vers el poble d'Espolla, repel·lit pel general Vives, que els obligà a fugir; es van retirar a Cantallops, que va ser

Fossar amb aigua protegint l'entrada al castell de Bellaguarda al Portús amb el seu pont llevadís.

saquejat. A la desbandada, s'entornaren a França per Recasens i altres indrets de l'Albera. Per la nostra part, desembarcaren en el port de Roses reforços provinents de Lisboa: 6.000 soldats portuguesos i 22 peces d'artilleria a les ordres del general Joan de Torbos. I per la contrària, en la segona quinzena d'octubre s'intentà un desembarc a Roses, per tal d'obrir un contrafront, que acabà en un desastre el dia 25.

En aitals circumstàncies Ricardos comunicava a Madrid: "Esta constante superioridad de nuestras tropas sobre los enemigos, tiene a estos muy abatidos y desanimados. La presteza y además el valor con que los paisanos acuden a defenderse y a rechazar a los contrarios, les ha desbaratado todo el plan de sus operaciones; y el numeroso paisanaje del Ampurdán, que asistió con denuedo al ataque de Espolla, llenó de terror a los franceses y les hizo ver que todos los catalanes son soldados para resistirles".

Bales de plom i de ferro emprades per escopetes i fusells, possiblement fabricades a Sant Llorenç. Col·lecció Casagran. Llers.

L'hivern emperò, es presentà advers i obligà a suspendre les operacions militars. Es produïren nombroses baixes per malaltia; mancaven queviures; els nostres homes passaren fred i fam. A més els nous soldats de lleva no arribaven entrenats pel camp de batalla. Ricardos, el 18 de gener del 1794, deixant endegat el seu exèrcit, cridat des de Madrid baixà a Barcelona, potser a rebre els honors del títol nobiliari i per informar de la situació. Segurament devia sol·licitar reforços per tal de continuar la campanya a la primavera.

En l'exèrcit francès hi va haver un ressorgiment. S'envià el general Dagoberth al front de la Cerdanya; morí a Puigcerdà el 18 d'abril del 1794. Fou nomenat el general Dugommier, de 50 anys, victoriós del setge de Toulon contra els italians, comandant suprem de l'exèrcit en el Rosselló. Portava en l'ànima l'ideal de la Revolució Francesa i el jove Napoleó Bonaparte, que havia lluitat a les seves ordres, en féu l'elogi següent: "Té totes les qualitats de l'home fornit en l'ofici de les armes, un coratge a tota prova, l'amor dels valents, sang freda i l'oportunitat en el combat". Arribava a Perpinyà el 16 de gener i quatre dies després passava revista a un batalló que el rebé amb tots els honors i repic de timbals als crits de: Visca la Llibertat! Visca la Muntanya! Visca el vencedor de Toulon! Mes per ell mateix volgué conèixer la realitat de les seves tropes i les visità en llurs casernes.

Expressà la seva patètica impressió en un informe del qual extractem: "Una part de la tropa anava mal vestida i no tenia sabates; els vinguts de les noves lleves, no tenen res més per defensar-se que les ungles i les dents; molts fusells no tenen baioneta i altres estan rovellats, plens de verdet o espatllats.

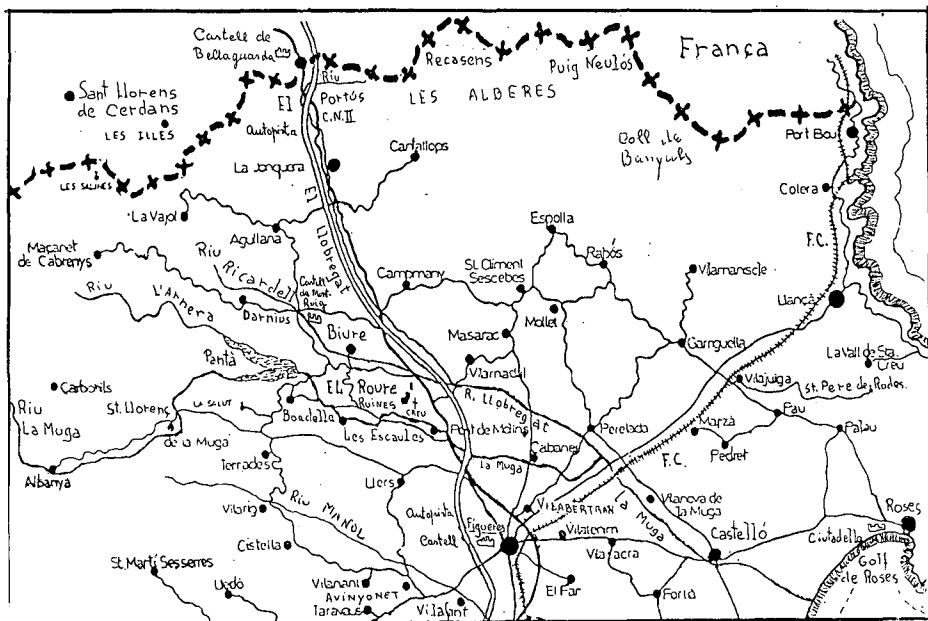
Molts cavalls estan ferits o emmagrits i ja no serveixen per la guerra; no tenien ferratge i molts morien de fam. Els hospitals estaven insalubres i en ells regnava el desordre; per tot arreu hi havia immundícia i més de 500 malalts morien per negligència”. Dugommier aprofità l’hivern per reorganitzar a fons i totalment el seu exèrcit.

El darrer comunicat de Ricardos en el “Diari de Guerra” està datat a Cotlliure el 27 de desembre del 1793 i a partir del foli 210 ja no es parla més d’ell. Segueix un full en blanc no foliat. En aqueix entretemps, després de la tornada de Barcelona, se sap que morí en campanya en unes circumstàncies estranyes, que fins fan suposar a alguns que l’emmentzinaren. Fou nomenat per substituir-lo el general O’Reilly, el qual no es pogué possessionar del càrrec, perquè va morir pel camí. Tot seguit en el foli 211 llegim el nomenament de Carvajal, que segons sembla per motius d’indisciplina havia refusat tres vegades el càrrec: “Satisfecho S. M. de los conocimientos militares, talento, valor y celo del teniente general Conde de la Unión, y de las repetidas pruebas que ha dado en el desempeño de las distintas acciones que ha mandado, ha venido S. M. en nombrarle General en Jefe del Ejército del Rosellón, confiriéndole al mismo tiempo la Capitanía General del Principado de Cataluña, con la Presidencia de aquella Real Academia”.

Luís de Carvajal y Vargas, conde de la Unión, era el general més jove d’Espanya. Entrà en l’exèrcit en la Guàrdia Reial i ascendí ràpidament a mariscal de camp, fent-se famós en els batalles de Gibraltar i Oran. Era governador militar del Castell de Figueres quan esclatà la Guerra Gran. El seu nomenament despertà recels entre els generals més antics de promoció que lluitaven en el Rosselló, el marquès de las Amarillas, el príncep de Monforte i el duc d’Oran, ocasionat-se reiterades discòrdies amb els conseqüents errors tàctics en el moment de prendre les més serioses decisions bèl·liques. S’havia perdut ja la moral dels primers temps. El nombre de baixes era: 214 soldats morts, 515 ferits, 177 contusionats, 445 presoners o desapareguts i 39 cavalls morts. Després del nomenament de Carvajal, el “Diari de Guerra” es reprèn en el mes d’abril. Quatre mesos de silenci oficial són ben indicatius de les males noves, presagi dels desastres posteriors.

Des del punt de vista polític cal notar que els realistes del Rosselló volien reintegrar-se al Principat. En canvi els revolucionaris pretenien l’annexió de Catalunya dins la república i la llibertat de l’Estat Francès. En aital sentit Dugommier havia informat a París: “La Catalunya és una superba i rica província pels seus sembrats de tota espècie i les seves manufactures. És recomanable per les seves mines i ports en el Mediterrani. Però allò que sobretot ha de decidir a convèncer els catalans a entrar dins el seu territori, és la certesa d’establir entre Espanya i França una àmplia avinguda defensiva, més segura que els Pirineus... Llavors s’establirà una presa de possessió d’una manera sòlida i s’acabarà per fraternitzar amb un comerç franc i lleial”. És evident que aqueixes pretensions no estaven d’acord amb els interessos d’Espanya, ni amb els ideals del Principat. La guerra ho demostrà bé prou. La futura capitulació del castell de Figueres porta aquestes traces.

En el mes d’abril s’enfrontaren els dos exèrcits: 66.000 homes a les ordres de Dugommier i 23.000 a les de Carvajal. Hi hagué propostes per part enemiga de canviar presoners i fins de rendició, que no s’acceptaren. L’estat precari del nostre exèrcit es dedueix d’una carta-ordre de Carvajal a la Seu d’Urgell, en la qual de passada informava del front del Rosselló: “Al mismo

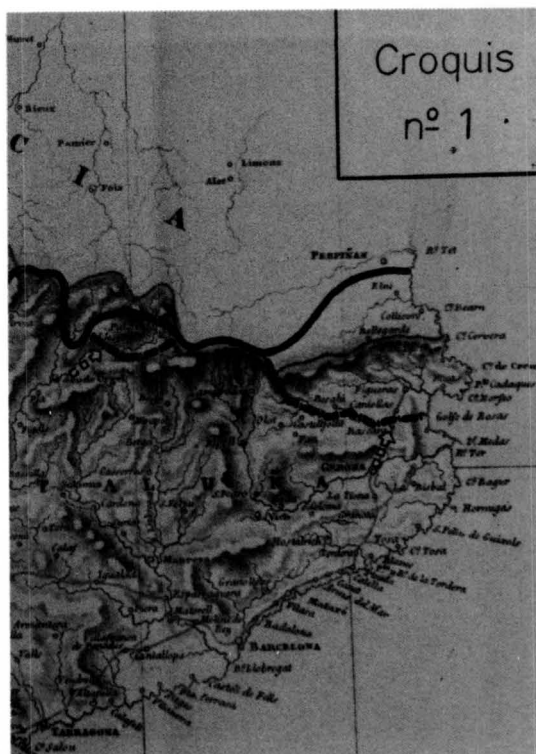
Mapa de l'Alt Empordà que permet localitzar els combats de la batalla del Roure.

tiempo que tomaba estas medidas, según las pocas fuerzas con que me hallo y los muchos puntos que tenía que cubrir, he dado órdenes que se trasportasen los víveres, efectos de artillería y demás necesario para la subsistencia de la tropa... Escribí a los Corregidores de Vic, Manresa, Cervera y Lérida, para que se hallasen pronto con sus somatenes al primer aviso... Acordé la traslación de los hospitales..." Aquesta era la trista situació de l'exèrcit espanyol.

Tot seguit descriu el combat del Voló: "Se presentó el enemigo con tres columnas, las dos dirigidas al centro de nuestras avanzadas y la tercera, siguiendo la orilla del río arriba –el Tec–. Apenas se reconoció el enemigo favorecido de una espesa niebla. Cuando ya las expresadas columnas estaban encima de los puestos, tuvieron que replegarse por dos veces al vivo fuego de nuestros pedreros y fusilería. Al poco rato la tercera columna se presentó, batiéndonos en el flanco por el lado derecho,... a cuyas irresistibles fuerzas tuvo que retirarse el comandante..."

En un altre comunicat oficial del mes d'abril diu Carvajal: "La aspereza de estas dilatadas montañas y la cortedad de nuestro número, el mal estado de convalecencia de nuestras gentes y el cansancio en los días de continúa defensa y ataque, con cuyo incesante fuego se entorpeció el armamento y se inutilizaron repetidas piedras de chispa, forman un todo de contradicciones. Las pérdidas de los enemigos, no es desdeñable que hayan sido de consideración; y la nuestra, corta en consideración a los riesgos superados. Pero no puedo puntualizarla por ahora, ni podré en varios días, porque las urgencias y mi presencia en todas partes, me ocupará el tiempo, aún cuando el enemigo suspenda sus operaciones".

Fragment d'un mapa de l'època: la línia nord correspon al front en el 1793; i la sud, en el 1794, quan s'inicià la contraofensiva. Foto Montal.

Per part francesa es descriu el combat del Voló en termes més precisos, que procuro resumir: “En la nit del 29 al 30 d’abril el general Pérignon travessà el Tec pel gual de Brouillà i lliurà Montesquiú, mentre el general Martín ocupava el pic de Sant Cristau a 1.000 metres d’alçada. Pels espanyols és la derrota; tots els camins els tenen copats excepte el coll del Portell. La ruta del Portús l’amenança constantment l’artilleria des de l’Enclusa Alta. La Cavalleria del general Anguereau atacà, fent molts presoners i destruint molt material”.

Finalment llegim en el “Diari de Guerra”: “El Conde de la Unión dando cuenta en carta del 1º del corriente mayo de su retirada del Rosellón con el ejército de su mando... En consejo que celebró con los generales se acordó unánimamente la retirada... Cuando sea posible daré noticia de muertos, heridos, prisioneros y extraviados...”. Els ferits, malalts, el tresor i els equipatges passaren pel coll del Portell, deixant abandonats els carruatges pel camí, perquè per fugir més de pressa tallaren els correatges dels cavalls, escapan-se amb ells. Per terra en el camp de batalla quedaven les tendes, els canons i molta munició. Fou la desbandada. En els dies 1 i 2 de maig del 1794 es perdé definitivament el Rosselló. Els ports de mar de Cotlliure i Portvendres resistiren fins el 27.

La guarnició espanyola del castell de Bellaguada del Portús, mentre la guerra seguia a l’Empordà, aguantà un perllongat setge, dirigit pel general Pérignon. Aquesta fi fa pensar en la rendició de Sant Ferran de Figueres després de la mort de Carvajal en el Roure. Dugommier envià una intimi-

dació al marquès de Vallesantoro, comandant de Bellaguarda, proposant la rendició del Fort, assetjat per tots costats, advertint-li que si la refusava, moririen tots plegats de misèria i fam. Contestà el mateix dia dient-li que tenia les muralles intactes, queviures i homes; i que tant el seu honor com el de les armes espanyoles li prohibien d'acceptar. Dugommier, que tenia llavors el seu quarter general a La Jonquera, contra el parer dels seus generals, no volgué bombardejar el castell per tal de recuperar-lo intacte. Durant l'estiu sovintejà l'encreuament del foc entre els dos bàndols. Més endavant la malaltia de l'escorbut s'encomanava entre els assetjats; llur debilitat era extrema i també es començava a sentir la fam. Des del castell cada nit per mitjà de coets demanaven inútilment auxili. El 17 de setembre un tambor seguit per dos oficials es presentà a Dugommier, que s'havia traslladat a Agullana, portant unes lletres de Vallesantoro proposant-li que cediria Bellaguarda si obtenia una capitulació honorable. Dugommier respongué que la rendició havia de ser sens condicions. Vallesantoro assentí. L'endemà 1.000 homes baixaven de Bellaguarda, dels quals 400 estaven malalts, camí de la captivitat. Després, una gran bandera tricolor onejant des de Bellaguarda, ben visible de lluny estant, anunciava a l'Empordà la fi de l'ocupació espanyola.

LA BATALLA DEL ROURE

Els que en el nostre record hem viscut la guerra civil espanyola, des del punt de vista tàctic podem evocar l'ofensiva de Catalunya, que tingué una batalla decisiva, la de l'Ebre, en la qual hi hagué molts combats. Per similitud en el nostre Empordà, en girar-se el sentit advers de la Guerra Gran, considerant els objectius immediats de l'avanç francès, que eren el castell de Sant Ferran de Figueres i el port de Roses amb la seva ciutadella, des d'un aspecte unificat podem parlar de "Batalla del Roure". Per tal de deturar l'ofensiva s'organitzà una línia defensiva transversal de front, que anava de Sant Llorenç de la Muga a Roses i tenia en l'antic i abandonat monestir del Roure el seu bastió de comandament. Per tant, els nombrosos combats que hi hagué arreu de la comarca de l'Alt Empordà formen part integrant de la "Batalla del Roure", el desenllaç de la qual fou la mort del general Carvajal i la capitulació del castell de Figueres.

L'ofensiva seguia la direcció nord-sud de penetració per les vies de comunicació: el Camí Reial i els que unien Roses, Espolla i Sant Llorenç de la Muga amb la capital empordanesa. Tots els pobles compresos en aquesta àrea es veieren indiscriminadament vulnetats per les escomeses enemigues. I sempre el més afectat La Jonquera, on el general Pérignon, després de Dugommier, instal·là el comandament de la seva divisió. El front defensiu travessava horitzontalment tot l'Alt Empordà, construint-se a molts indrets baluards, versió senzilla dels fets en la segona guerra mundial per protegir la frontera. Estaven a prop els uns dels altres per tal de comunicar-se fàcilment. La Farga de Sant Llorenç de la Muga, moguda per la força motriu hidràulica, treballava de nit i de dia, fent tota mena de munició; en sortien una mitjana de 300 bales de canó diàries.

Ruïnes del Monestir del Roure.

El lloc de comandament el situà estratègicament Carvajal en el Roure, altiplà on estava edificat un antic monestir, llavors abandonat. Passant per l'autopista o millor per la C.N. II, a ponent i a l'altra banda on els rius Llobregat i Ricardell conflueixen, hom divisa un extens altiplà que arriba fins a Pont de Molins, des del qual es domina l'ampli panorama de la batalla. Des de la carretera de Biure a les Escaules passant per la carena, són visibles les ruïnes del monestir i de fàcil accés en direcció sud-est. Des del revolt de la carretera entre els trencants de Cabanes i Biure i en la proximitat d'un petit lloc de descans ornamentat amb l'escut de Girona, són també perceptibles entremig dels arbres. Des d'allà i a uns 300 metres pel camí que baixa a Pont de Molins, es troba la creu que evoca la mort heroica del general Carvajal. Una acurada observació ocular sobre el terreny confirma l'elecció del Roure com a centre del comandament:

1. Es domina des d'una alçada de 150 metres tot l'horitzó nord, la frontera amb França, des del Cap de Creus fins a la Garrotxa.
2. Estava a l'avantguarda del castell de Figueres, distant uns cinc quilòmetres en línia recta envers el migjorn.
3. Situat entre els camins per on l'enemic podia penetrar en direcció a Figueres.
4. La proximitat del pont de Capmany sobre el riu Llobregat, situat en la cruïlla nor-sud i est-oest.
5. Tenia al davant la serra de Tramonts, que es fortificà, aprofitant tots els seus recursos naturals, protegint el Roure.
6. La proximitat de les mines de ferro, plom i manganès a la muntanya de Bassegoda, matèria primera per a la fabricació de municions a la Farga de Sant Llorenç.
7. Ocupava un edifici espaiós on no vivia ningú, molt útil en la guerra.

Una de les més importants mesures de Carvajal fou el restabliment del sometent, abolit per Felip V i de benemèrita tradició catalana. Des de Madrid, en els dies 12 d'abril i 2 de maig es donaren instruccions per a reclutar voluntaris. Ell fent ús d'una de les seves atribucions com a Capità general de Catalunya, l'implantà el 6 de maig des de Figueres i per mitjà d'un ban, a l'Empordà; mobilitzà tots els homes de 15 a 40 anys amb una reserva

Combat del 7 de juny del 1794 quan es féu presoner el general francès Labarre. Al cim de la serra amb el núm. 3 el Roure. Col·lecció Casagran. Foto Montal.

que s'ampliava fins als 60, tenint major obligació de servir els dels pobles més pròxims a la frontera; els que s'evadissin serien multats i si algun es resistia molt, detingut, conduït a la seva presència i obligat a fer fortificacions. Als nobles, propietaris i gent amb cabals, s'imposà l'obligació d'aportar ajudes diverses. Enardint-los els digué: “ ¡Catalanes! Yo seré, os lo prometo, vuestro compañero en las pruebas y en los peligros. Mas espero que todos contribuiréis a esta obra en la medida de lo posible, los unos aportando a la resistencia de nuestro ejército el concurso de sus brazos vigorosos; y los otros, dando sus riquezas para sostener los gastos de la guerra”.

* * *

El front quedà en un principi i durant una temporadeta estabilitzat, amb freqüents violacions del foc per una i altra banda. Fet el plantejament de la batalla del Roure, ja es pot endevinar els indrets dels principals combats:

Sant Llorenç de la Muga, per tal de deixar l'exèrcit espanyol mancat de munició i aprofitar-se'n el francès.

El Pont de Capmany, per l'encreuament de carreteres entre els quatre punts cardinals assenyalats per La Jonquera i Figueres, Maçanet de Cabrenys i Espolla. A més del Port de Roses, Espolla tenia molta importància pel pas a França pel coll de Banyuls.

Finalment el domini de les cotes altes, llocs importants d'observació: Santa Magdalena sobre el Santuari de la Salut de Terrades i el Mont-Roig, que els francesos anomenaven “Mont Noire” i els cronistes poc avesats en la nostra geografia traduïen per “Monte Negro”.

El 7 de juny els francesos atacaren el Pont de Capmany. Fou el primer combat important a l'Empordà, que alguns historiadors anomenen “Batalla del Llobregat”. De fet anava dirigit contra El Roure, on l'enemic arribà a

posar-hi els peus, però en sigué repel·lit. Es lluità a l'indret de l'Hostal Nou i en els marges del riu Llobregat. Algunes fonts diuen que es féu presoner el general francès Labarre, que morí poc després. Val la pena seguir el comunicat oficial lliurat per Carvajal, tal com consta en el "Diari de Guerra":

"En la mañana del 7 de junio rechazaron gloriosamente las Armas del Rey un ataque general del ejército enemigo contra las dos vanguardias del nuestro, establecidas en el lugar de Llers y en el Puente de Molins y en la confluencia de los caminos de la montaña de Vilarnadal y Masarach. El plan del enemigo fue bien concebido y ejecutado con sobrado arrojo. Logró su derecha aproximarse a tiro de fusil a los reductos de Llers. El general Courten los rechazó con su guarnición y los refuerzos que le envié... Les obligó a retirarse y les persiguió, causándoles mucha pérdida, dispersándolos enteramente.

"Más feliz el enemigo en el ataque a la Hermita del Roure (puesto avanzado de la vanguardia de Puente de Molins), cuya guarnición reforcé con los batallones de Extremadura y Peniche, y abrigué su costado con la mayor parte de la caballería. Se apoderó de ellos, pero se le contuvo con el continuo y bien dirigido fuego de artillería de Puente de Molins. Para recuperar la Hermita se dispuso que el teniente coronel Mariano Tobías desalojase al enemigo... Consternado por los ataques que veía y el fuego de artillería, la cedió sin grande oposición, quedando el terreno sembrado de muertos y heridos... Si no me cercasen tantas ocupaciones, me detendría en puntualizar las circunstancias para que se aumentase el justo júbilo de esta Ciudad".

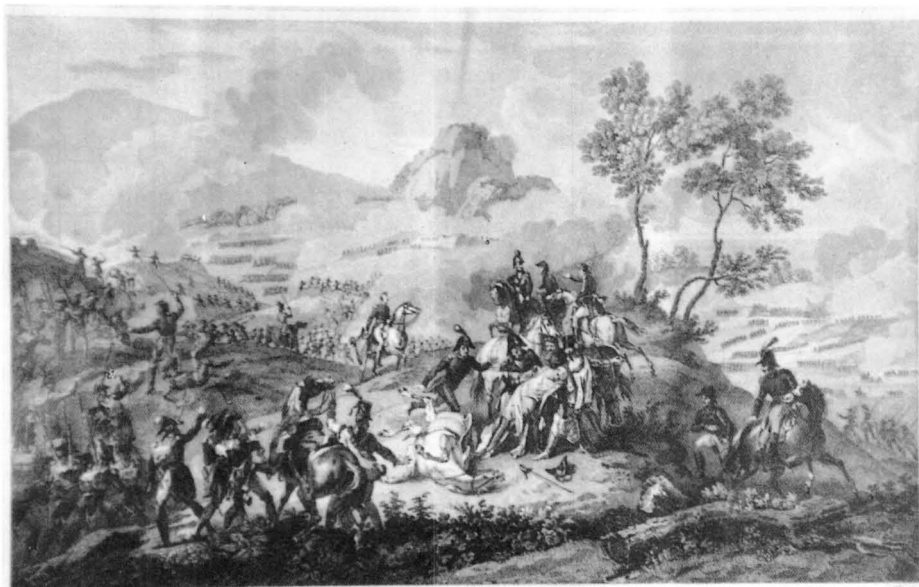
En la secció de manuscrits de l'Arxiu de Peralada trobem una carta datada a Barcelona el dia 14 de la qual es dedueix la reacció popular. Constata que el dia 11 de maig va arribar a Figueres el bisbe de Girona amb 800 estudiants armats i que al seu darrera anaven els caputxins i un bon nombre de rectors del poble. Acaba dient: "Se va a dar un golpe de mano, que Dios lo bendiga, para contener al enemigo, de manera que es un golpe decisivo si se logra como se espera... Y hay prueba de que se saldrá con una victoria".

Els nostres soldats enginyers a les ordres del general Escofet fortificaren el Roure. Fent una atenta observació al seu entorn, s'aprecia que l'altiplà tenia una triple línia defensiva enfront del Mont-Roig, combinant baluards, parapets i trinxeres.

Es veuen encara restes d'aqueixes construccions, mostrant fins l'estrall de les canonades enemigues. Els baluards tenien forma semiesfèrica construïts de pedra seca; en els llocs estratègics estan enllaçats amb parapets, murs de poca alçada i amplada variable fins a assolir un metre, protegint les trinxeres excavades al seu darrera. Per construir aital línia defensiva, amb tan poc temps, calia haver treballat de valent. Des de llavors el Roure es considerarà inexpugnable.

Després del primer atac fallit contra el Roure, l'objectiu estratègic de Dugommier fou la Farga de Sant Llorenç de la Muga. Reflexionant sobre el terreny i comptant amb els mitjans d'aquella època, què representava el transport del mineral des de Bassegoda a la foneria? I abastar de munició els fronts de combat? Segurament, a més dels carruatges militars, es devia comptar, per haver-los requisat o contractat, amb els carros i animals de càrrega de la contrada, treballant molts homes de traguiners.

Una aventura dissortada fou la pèrdua de la Farga. Els francesos des de La Jonquera, passant per Agullana, Darnius i la Salut, arribaren a dominar el

BATAILLE DE SAINT-LAURENT DE LA MUGA.

Mes de Septembre, 1808.

A Paris chez Bachelin, rue de la Harpe, n.º 10.

Gravat representant el combat a Sant Llorenç de la Muga. Col·lecció Casagran. Foto Montal.

pic de Santa Magdalena com a punt d'observació. Del fortíssim combat, el Santuari en quedà molt mal parat. En el "Diari de Guerra" corresponent al mes de juny, Carvajal fa constar el següent: "Tomadas ya las montañas que lo dominaba todo..., puso en el mayor desorden a la columna de Solano la única voz de 'nos cortan' esparcida sin motivo... Aprobé como indispensable la retirada... Los enemigos tuvieron bastantes pérdidas". Així quedà la Farga en poder dels francesos.

Carvajal inicià la reconquesta, però l'estratègia ideada no li sortí prou bé. Pels detalls del "Diari de Guerra" del mes d'agost, consta que per distreure l'exèrcit francès disposà sis atacs per sorpresa falsos, en aquests punts: La Manera, Vilarroja, Cantallops, Coll de Banyuls, Colera i Portvendres per mar; més el veritable tenia per objectiu la presa de la Farga. Per escometre-la havia preparat 14.000 soldats de la millor tropa i 6.000 somatents, que havien d'ocupar la muntanya de Terrades i arribar a la Farga vorejant la Muga, mentre altres destacaments rodejarien Sant Llorenç per diferents indrets.

Però aital moviment militar fou descobert pels francesos des de Santa Magdalena el dia 13 d'agost. Tot seguit vingueren nous reforços des de La Jonquera, en auxili de l'exèrcit enemic. L'aferrissat combat es lliurà en el pont d'en Grau. En el "Diari de Guerra" llegim que "faltaba la coordinación de mandos entre los diferentes regimientos atacantes... Los generales no se pudieron reunir para determinar el plan de combate". En ell morí el general francès Mirabel. Acabà sens cap guanyador, sortint-ne malparats tots dos bàndols contendents.

Baluart a la Serra de Tramonts.

Els francesos abandonaren Sant Llorenç, Santa Magdalena, el Santuari de la Salut i Boadella, replegant-se en el Mont-Roig. Una estela de desolació marcava llurs passos en la retirada, deixant ruïnes a tot arreu i la Farga completament destrossada. Un batalló ocupà el poble de Biure a la vall del Ricardell, fet que brindà a l'enemic la possibilitat d'explorar fent espionatge la contrada, per tal de planejar el futur i definitiu atac al Roure pel Bruguetà.

Intentem donar una ullada general a la línia defensiva de l'Alt Empordà. En el "Diari de Guerra" i en el comunicat del 18 de juliol, Carvajal comunicà: "Ante las diarias tentativas del enemigo con crecida fuerza contra las avanzadas de Palau, para robar las mieses que precisaban nuestras tropas de la vanguardia de Llers, determiné escarmentarle con una emboscada que dispuso el teniente general Juan Courten". Hi hagué un fort tiroteig de fuselleria; arribaren reforços militars a cada bàndol, en un principi l'exèrcit espanyol reculava; però després es girà la sort en contra de l'enemic per l'acció de l'artilleria, malgrat la seva ferma resistència.

Els francesos reiteraven els atacs als voltants d'Espolla. La seva acció anava dirigida contra Vilartolí i Sant Climent, presentant un dur combat, resistit amb el més gran coratge. Des del campament de Cantallops baixaren reforços a les tropes enemigues. En el comunicat oficial del "Diari de Guerra" llegim: "Como nuestras partidas no podían contrarestrar fuerzas tan superiores, se retiraron a una altura para facilitar el uso de la artillería, que obligó a los enemigos a abandonar su situación antes de media hora".

Simultàniament hi hagué una forta lluita a la muntanya del Bassegoda, de la qual van quedar malparats Llorona i Albanyà, havent-hi moltes pèrdues

Parapet amb el seu baluart en la segona línia defensiva del Roure.

per cada costat. Les aigües de la Muga baixaven barrejades amb la sang dels morts i ferits, que havien quedat estirats al riu. Segons sembla fou el resultat d'un frustat atac a Sant Llorenç de Cerdans. Els francesos varen perdre 400 caps de bestiar oví, moltes saques de farina, fusells i sabres.

Després d'un atac a Vilartolí i Sant Climent des del campament francès de Cantallops, Espolla hagué de suportar el més violent amb una infanteria de 1.500 homes i 200 cavalls. El mariscal de camp Francisco Solano els obligà a retirar-se. En dies successius i amb major nombre d'efectius, l'enemic reiterava llurs escomeses que un contingent de 200 cavalls des de Masarac dispersava. Les accions de guerra enemigues eren constants i els generals elogiaren el bon comportament dels oficials, soldats i sometents. En un altre costat del front, el general Courten resistia victoriosament l'envestida francesa contra Vilarig, mentre també es lluitava a Colera.

Efecte de les canonades a un parapet en les proximitats del Roure. Observi's al fons les restes que encara s'aguanten.

Carvajal es proposà ocupar els punts alts del costat del Camí Reial a l'indret del pont de Capmany. En els dies 17 i 18 de setembre, a les ordres del brigadier Taranco 4.000 homes s'apoderaren del Mont-Roig sense dificultat. Seguiren avançant vers el castell medieval que hi ha a l'altre turó i ja en aquella època en estat ruïnós; més en els seus encontorns foren repel·lits des del seu interior el dia 21 amb una forta descàrrega de fuselleria, que produí pànic i la desbandada general. Els soldats fugien sense fer cas de les ordres de comandament, que intentaven la presa del castell, defensat per un nombre inferior d'homes. En la retirada es perderen vides i 4 canons. En el "Diari de Guerra" Carvajal comunicà: "... echaron a correr, abandonando sus fusiles, sin obediencia a Taranco". Després d'expressar el càstig als fugitius, acaba: "Sírvanse V. E., elevarlo todo a la consideración del Rey, que no dudo extrañe en sus tropas una conducta tan opuesta a la gloriosa que celebró S. M. en la acción del 13 de agosto".

Ja entrant en el mes d'octubre cridà l'atenció de Carvajal un moviment de tropes enemigues "por los barrancos de Biure, indicando romper por el castillo de las Escaulas". Efectivament: Des de Mont-Roig els francesos arribaren fins a l'Ermita de Sant Sebastià en el terme de Terrades, situada al costat del camí de Figueres. Els va deturar el general Courten.

Un altre destacament francès des del pont de Capmany avançava en direcció a Espolla, mentre altres forces enemigues baixaven cap a Pont de Molins. El combat a l'Hostal del Roure fou dur. Des de Santa Llúcia i altres indrets de l'Albera s'inicià un contraatac; però pel coll de Banyuls entraven reforços vinguts de França. De fet s'obligà l'exèrcit francès a retirar-se a

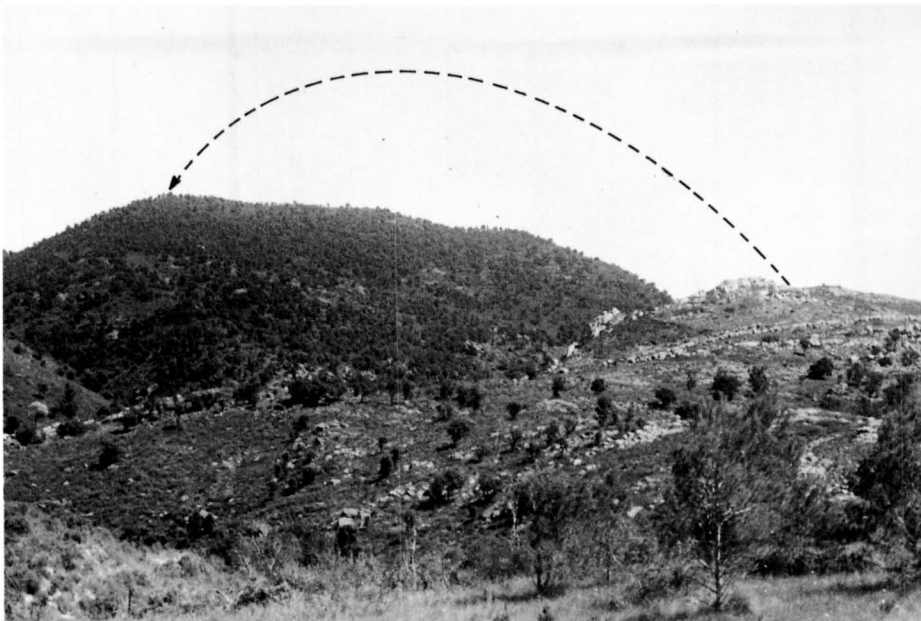
l'altre costat del pont de Capmany, mentre des de Mont-Roig les seves bateries protegien la retirada, barrant l'avenç de l'exèrcit espanyol, que per altra banda contestava amb el foc dels seus canons i bombardes. El combat d'Espolla fou violent. Des del principi de les hostilitats dels 894.425 fusells de "los Almacenes Reales" se n'havien perdut 186.236; i 96.301 de "los paisanos fronterizos", el sometent.

Per veure el final del combat d'Espolla seguim la crònica francesa: "Dugommier sortí del seu quarter d'Agullana el 16 de novembre després de sopar; va passar la nit, igual que Debrel sobre un roc, no gaire lluny de Darnius, dins una gruta molt fonda, on s'havia resguardat el general Guillaume. A les quatre de la matinada es presentava a la Muntanya Negra –Mont-Roig– i es posà junt amb Delbrel en el cim i a l'extrem oriental, sobre l'alçada més elevada, per seguir millor amb la mirada els moviments de l'ala esquerra i dirigir la divisió de Pérignon, la divisió de reserva que tenia sota la seva mà. A la vegada, si aquest punt elevat era un excel·lent observatori, presentava greus perills... A dos quarts de vuit ell es retirà a esmorzar al redós d'una petita tanca de pedres seques. Tenia al costat el cap del batalló d'enginyers, Villemontès, bastants oficials del seu estat major, els seus fills propis i l'adoptiu, Feuillant, secretari de Delbrel, i el negre Patoche, el seu fidel servent i company en tots els perills. Delbrel va anar a la bateria, cent passes més enllà, a carregar un canó. Seguidament, al cap d'un quart d'hora, un obús disparat des de Passamilans –planell a la part alta de Biure davant del Mont-Roig–, després d'haver rebotat al punt més alt de les roques per sobre de la bateria, va matar Villamontès i Dugommier. El general, ferit al bell mig del pit, caigué mort sense dir un mot... Dos dies després, el 19, a les onze del matí i en presència de molts oficials, fou enterrat al peu de l'arbre de la llibertat, en un bastió del castell de Bellaguarda".

* * *

Collet de la Marcera entre el Vinyer i Serra d'Arques, punt principal de penetració de la infanteria francesa atacant el Roure, des del Mont-Roig.

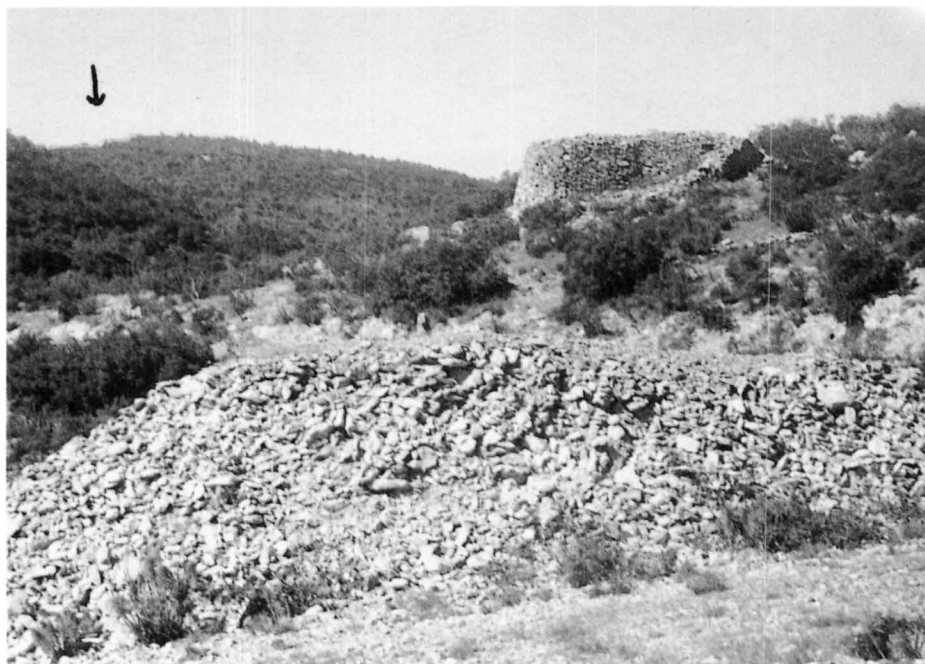

Trajectòria de l'obús disparat des de Passamilans al cim del Mont-Roig, que llevà la vida al general francès Dugommier.

Trepitjant el terror, he intentat replantejar i explicar el final de la batalla del Roure, com qui reconstrueix després de temps i en el seu lloc, un accident de carretera per tal de fer-ne una acurada informació. He treballat en pla d'hipòtesi i amb resultats positius que s'anaven confirmant sempre, fins a donar-ne la interpretació més versemblant d'aquells esdeveniments bèl·lics.

El general Pérignon succeí a Dugommier en el càrrec de comandant suprem de l'exèrcit francès. Hom diria que al davant de les seves despulles es degué conjurar amb els seus oficials de venjar aquella mort. No estaria inhumat encara al Portús, que a la seva caserna de La Jonquera degué canviar l'estratègia de la guerra, planejant atacar de dret el Roure d'un cop fort i per sorpresa, amb l'intent d'apoderar-se després del castell de Figueres, fent a la República Francesa senyora de l'Alt Empordà i humiliant al dèbil rei d'Espanya, Carles IV, que ben poca cosa des de Madrid sabia de la Guerra Gran.

Pérignon després de la lliçó apresada en el primer atac al Roure seguint la vall del riu Llobregat, quan l'exèrcit francès fou derrotat a l'indret de l'Hostal Nou, concebé una operació militar ben diferent. Degué concentrar de reserva en el pont de Capmany els destacaments que lluitaven a Espolla, disposats a intervenir en qualsevol moment. Mes els aquarterats a Maçanet, Darnius i Agullana, s'unirien als acampats al Mont-Roig, amb la finalitat d'iniciar l'ofensiva pel collet de la Mercera, que dona accés al Brugatà, entre el Vinyer i la Serra d'Arques, que els permetia situar-se d'immediat a la de Tramonts i enfront del Roure, distant sols uns cinc quilòmetres pel dret. Calia que la

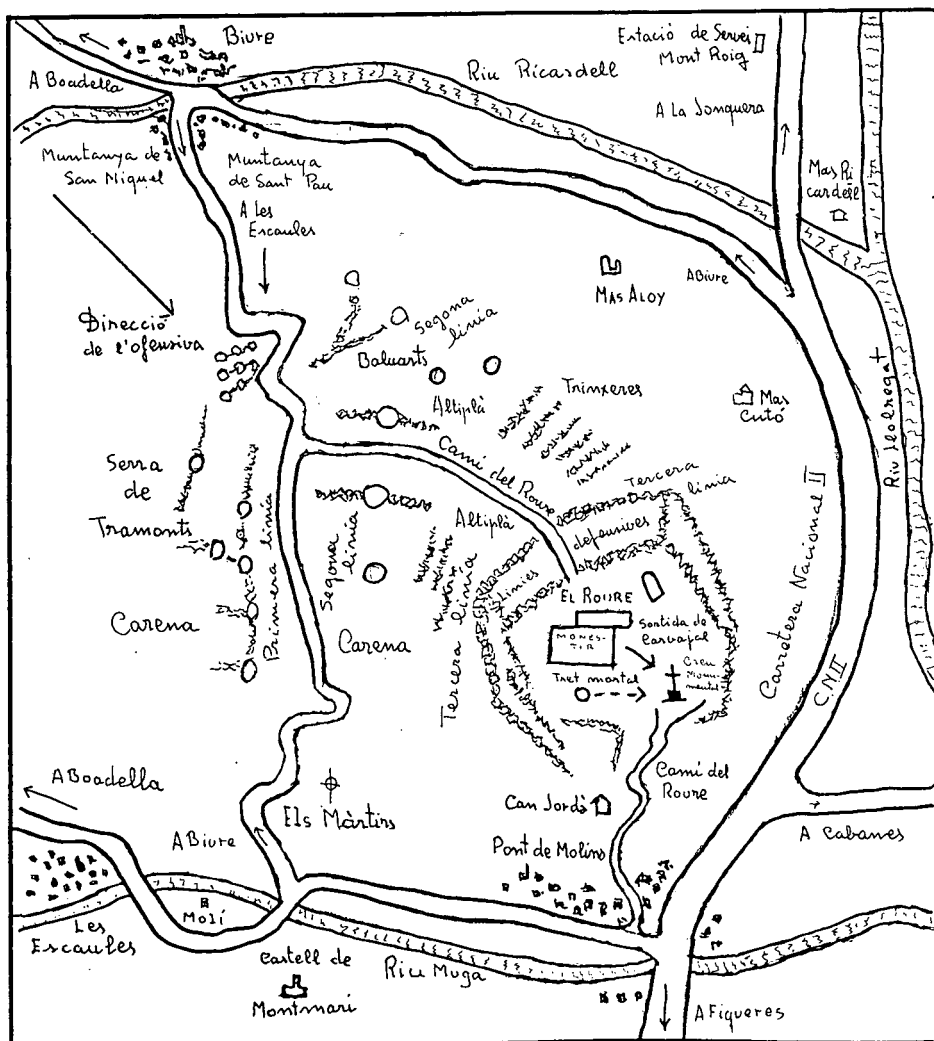
Parapet i baluart enrunats en primer terme i al cim de la carena indicada amb una sageta, la fortificació, que protegien el collet de la Marcera enfront del Mont-Roig.

infanteria s'apoderés de les defenses que protegien aquell punt avançat, per continuar després endavant fins a les primeres línies defensives, ja relativament pròximes al seu objectiu final. L'artilleria hauria seguit la vall del Ricardell per la carretera i des de Biure enfilaria el camí de la carena, fins a situar-se a l'altiplà, ja a tret de canó del Monestir, bastió d'operacions del general en cap Carvajal. Pérignon llançà la seva fulminant ofensiva el dia 20 de novembre a trenc d'alba.

Aquells tres dies de treva per la inesperada mort de Dugommier, potser per descoratjament dels seus soldats i sometents, o per indecisions entre els generals i oficials de major graduació que formarien el seu consell de guerra, Carvajal no els aprofità refent posicions. Confiaven potser que el Roure era inexpugnable i no calia reforçar res més; i qui sap si es preparaven per continuar combatent als voltants d'Espolla. La manca de notícies no permet omplir aquesta llacuna.

Siguí com sigui, els nacionals de bon matí hagueren de fer front a una terrible ofensiva que atacava per sorpresa. Les primeres senyals, donades en el collet de la Marcera en divisar els centinelles entre boires i la fosca de la matinada moviment de tropes franceses que s'acostaven des de Mont-Roig, serien patètiques. Poca estona després, una descàrrega de fuselleria apuntant el collet fou el senyal inequívoc que s'iniciava la fase final de la batalla del Roure. En trobar-se l'enemic al damunt, s'imposà una aferrissada lluita defensiva i després, la retirada cap a la reraguàrdia.

En aquell combat el general Carvajal animava a tothom i es feia present entre els soldats i sometents. Però l'ofensiva enemiga havia de ser formidable

Croquis de les línies defensives del Roure.

i la defensa del monestir, a mida que s'anaven perdent parapets, baluards i trinxeres, heroica. Finalment, desesperada. Observant detingudament el lloc, els francesos havien d'atacar la primera línia defensiva aportant constantment nous reforços d'homes i armes. Els defensors eren bombardejats constantment; i, pel que sembla, no reberen cap mena d'auxili de la reraguàrd. A mida que s'anaven replgant a les altres posicions, amb les corresponents pèrdues humanes i de material, baixava la moral. L'enemic en una primera envestida ocuparia els baluards i parapets de la serra de Tramonts, que conqueririen pam a pam, ja que tots els desnivells de terreny i fondalades, com els altres punts neuràlgics del camí que va de la vall del Ricardell, sortint de Biure, a la de la Muga, estaven protegits.

Aspecte de les ruïnes del Monestir del Roure.

La segona línia de foc començava a l'altra banda del camí que travessa la carena, d'on arrenca el que segueix per l'altiplà fins al mateix santuari del Roure. Estava formada per baluards i trinxeres amb els corresponents parapets a banda i banda, que, en arribar als marges, prenen forma escalonada. Es poden apreciar els impactes de l'artilleria francesa en els parapets de pedra seca que llavors protegien les trinxeres i per on avui transiten els ramats de xais.

Ultrapassada la segona línia defensiva els nostres soldats es retiraren a la més pròxima al Monestir, que es féu aprofitant tots els recursos naturals i els murs que delimitaven l'antiga propietat. Agafant per centre el Monestir, la immediata línia de fortificacions estava formada per trinxeres ordenades com un ventall obert, que el protegien pel davant i els dos flancs.

Observant les runes del Monestir, el bombardeig devia haver estat intens. Cal tenir present també l'abandó secular del recinte. L'indret on encara s'aguanten dretes les parets, és a la cara de sol ixent, l'oposada a la direcció de l'atac. Les bombardes d'una manera implacable llançarien projectils a les teulades, esfonsant-les; i contra els murs frontals, enderrocant-los. Perduda la més propera línia defensiva, la infanteria francesa apuntaria les portes i finestres, obligant a foragitar els defensors. Aquesta és la deducció feta de l'observació de les runes, tant de les línies de defensa com del Monestir. Les darreres canonades s'observen a l'indret dels corrals. Les baixes dels atacants s'arrodoneixen en uns 600 morts i 900 ferits.

La defensa del Roure es féu del tot impossible. Pel camí de Pont de Molins haurien baixat els ferits i morts amb els carruatges. Les notícies de la tragèdia s'anaven coneixent pels pobles de la rodalia amb basarda de llurs habitants i amb l'estranyesa de no veure sortir cap mena d'auxili des del castell de Figueres. Carvajal degué abandonar el Monestir a l'últim moment. Reconstruint la seva mort en retirada, sortiria per la porta principal –la més oposada a l'ofensiva–, en direcció a Pont de Molins; des de les primeres avançades, l'enemic que hauria ja avançat voltant pel darrera del Monestir, intentaria tallar l'escapada; llavors un soldat francès, a ben poca distància,

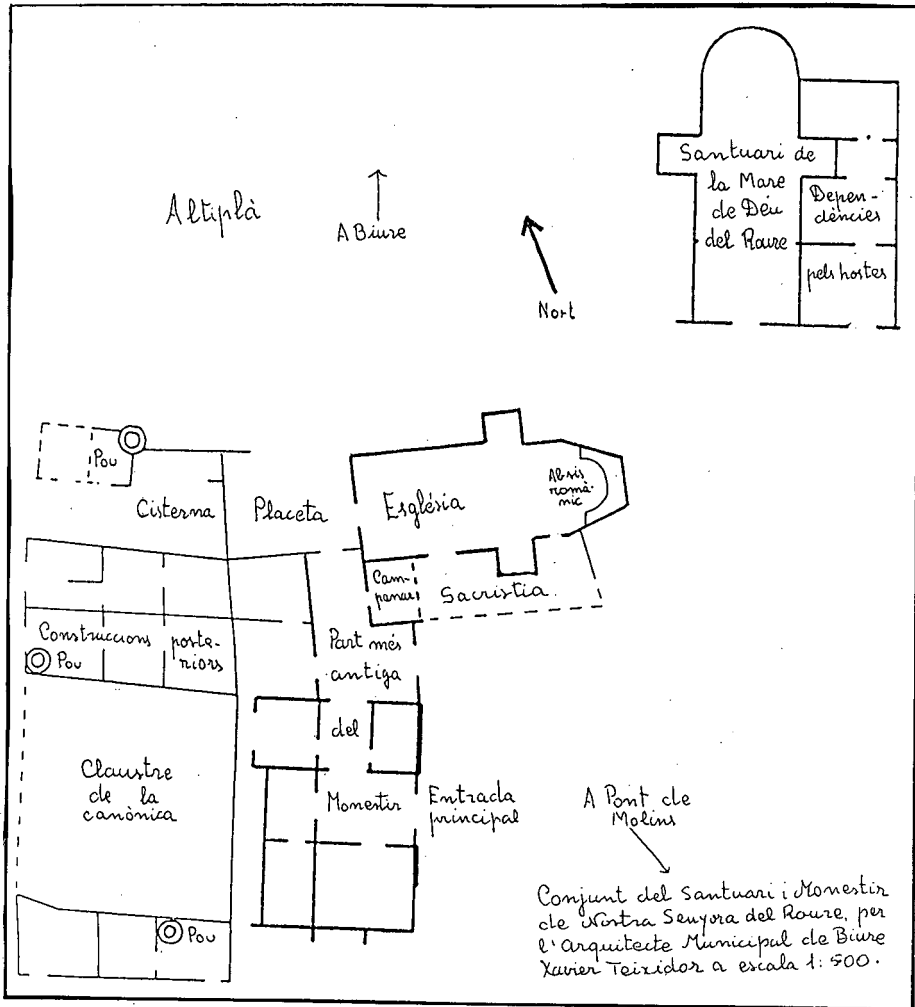
Detall de les ruïnes del Monestir del Roure, campanar i església.

disparà contra el general els dos trets mortals. Morí a uns 300 metres del recinte del Roure. Eren les tres de la tarda.

El general Vives pensava que encara podria establir una línia defensiva pels costats de Vilarnadal i Masarac amb 9.000 homes i 23 canons. Però amb l'exèrcit desmoralitzat es retirà a Castelló d'Empúries. En el Camí Reial tot era desordre, crits de gent esmaperduda, soldats en desbandada, llàgrimes pels morts. Ja no es sentien els estralls de les bombardes i canons, ni el foc de la fuselleria; però era molt més punyent el gemegar dels ferits portats en carros tirats per animals estragats. Aquella fou la nit més llarga i negra de la Guerra Gran a l'Alt Empordà.

El canonge Rafel Vila de Tarragona, que segurament com altres eclesiàstics lluitava amb les armes a les mans, la descriu així: "Lo dia 20 immediat envestiren altra vegada los contraris ab major bravura y, después de una mol reñida funció, tingueren los notres que retirar apresuradamente y ab desordre, abandonant tota la línea artillera, municions, víveres, pertrechos y equipatges, de manera que perderem més de cent canons de gros calibre. La tropa desalentada i sense coratge, se dispersà per diferents costats, reunint-se per últim a Gerona y, a mesura que los enemichs anaban internant-se, se difundia lo terror y lo espanto en los pobles vehins".

El darrer comunicat de Carvajal porta data del 9 de novembre, fent una relació dels fets de guerra en el front de Camprodon, Berga, Castellar de n'Hug, etc. En el "Diari de Guerra" després d'un curt espai en blanc, l'endemà mateix de la pèrdua del Roure, el Marquès de las Amarillas, que ocupà el càrrec de Carvajal, oficialment comunicava: "El Marqués de las Amarillas

Planta del recinte del Roure: el monestir amb la seva església i el santuari amb les seves dependències.

en 21 del presente participa desde Gerona lo que sigue: ...Apoderados los enemigos de los puestos que habían ganado, repitieron ataques por toda la parte débil ayer al amanecer, con falsa llamada a la derecha y centro, vigorosísimo por aquella. Se apoderaron de una de las baterías que se creía más inexpugnable y seguidamente fueron tomando a las de la retaguardia, a donde llegaba el General Jefe que animando a la tropa en vano, se vio en la precisión de seguirla en la retirada, en la que recibió un balazo de fusil que le atravesó el pecho y quedó muerto en el campo de batalla... Resolvióse después con unanimidad que no restaba otro partido que el de retirar el ejército a Báscara, posición intermedia entre Figueras y Gerona, o a esta Plaza, aunque se oponían las graves dificultades de la estación y carecer absolutamente de tiendas; pero cuando se iban a dar órdenes, llegaron avisos de que las tropas de D. Juan Courten, habían perdido todos los puestos que defendían...”

Detall de les ruïnes del Monestir del Roure, campanar i església.

disparà contra el general els dos trets mortals. Morí a uns 300 metres del recinte del Roure. Eren les tres de la tarda.

El general Vives pensava que encara podria establir una línia defensiva pels costats de Vilarnadal i Masarac amb 9.000 homes i 23 canons. Però amb l'exèrcit desmoralitzat es retirà a Castelló d'Empúries. En el Camí Reial tot era desordre, crits de gent esmaperduda, soldats en desbandada, llàgrimes pels morts. Ja no es sentien els estralls de les bombardes i canons, ni el foc de la fuselleria; però era molt més punyent el gemegar dels ferits portats en carros tirats per animals estragats. Aquella fou la nit més llarga i negra de la Guerra Gran a l'Alt Empordà.

El canonge Rafel Vila de Tarragona, que segurament com altres eclesiàstics lluitava amb les armes a les mans, la descriu així: "Lo dia 20 immediat envestiren altra vegada los contraris ab major bravura y, después de una mol reñida funció, tingueren los notres que retirar apresuradamente y ab desordre, abandonant tota la línea artillera, municions, víveres, pertrechos y equipatges, de manera que perderem més de cent canons de gros calibre. La tropa desalentada i sense coratge, se dispersà per diferents costats, reunint-se per últim a Gerona y, a mesura que los enemichs anaban internant-se, se difundia lo terror y lo espanto en los pobles vehins".

El darrer comunicat de Carvajal porta data del 9 de novembre, fent una relació dels fets de guerra en el front de Camprodon, Berga, Castellar de n'Hug, etc. En el "Diari de Guerra" després d'un curt espai en blanc, l'enemà mateix de la pèrdua del Roure, el Marquès de las Amarillas, que ocupà el càrrec de Carvajal, oficialment comunicava: "El Marqués de las Amarillas

Detall de la façana
gòtica de l'església del
Roure.

Al peu del mateix foli, el 325 del Diari de Guerra, hi ha una nota en lletra menuda i per la cal·ligrafia denota ser la mateixa mà de l'escrivent, que fa constar: "Para cerciorarse Amarillas si Unión era muerto o prisionero, escribió al general francés, quien le había contestado que, junto a la Ermita del Roure le hallaron muerto y atravesado de dos balas de fusil, cuya contestación dada por Pérignon, que se firma General en Jefe, le confirma la muerte del General Dugommier, acaecida el 17 en el ataque contra las baterías del centro, de donde fueron rechazados con mucha pérdida".

* * *

El fet més trist de la batalla del Roure, per la qual tot l'Alt Empordà quedà sota el domini de París, convertint-se el riu Fluvià en la frontera entre Espanya i França, fou la capitulació del castell de Figueres. En el "Diari de Guerra" consta la còpia d'una carta del Marquès de las Amarillas, datada a Girona el 29 de novembre, en la qual deia: "Le habían asegurado haberse rendido la Plaza de San Fernando por capitulación, quedando prisionera la guarnición, que vieron salir por medio de las líneas de las tropas enemigas..."

La capitulació del castell de Figueres mereix un estudi a fons, que sobrepassa els límits d'aquest treball. Entre els manuscrits de la Biblioteca del Castell de Peralada i en la secció de la Guerra Gran es troba la documentació completa sobre el tema. El més essencial és l'intercanvi de missatges entre Pérignon i el general Andrés de Torres, comandant interí del Castell, prou eloqüents. Abans però, cal fer constar les reserves que segons els historiadors hi havia:

- 9.107 homes, que tenien por
- 171 canons de gros calibre
- 10.000 quintars de pólvora
- Projectils en abundància
- 10.000 quintars de farina
- 2.000 xais
- 1.000 bots de vi
- Reserves d'aigua, de llegums, pesca salada i medicaments
- Els graners plens de civada
- Diners per pagar 31 regiments
- No hi havia problemes d'insubordinació

Seguint els manuscrits de referència, podem establir el calendari d'aquella setmana en el castell de Figueres:

El dia 22 un ajudant de Pérignon portà un missatge a Torres tractant d'"intimar la rendición y capitulaciones de que quedaron de acuerdo un oficial que debe enviar al efecto y otro que enviará mi general".

Torres respongué per escrit: "Tengo mucha gente, mucha artillería, víveres en cantidad y estoy determinado a defenderme como corresponde".

L'endemà, dia 23, arribà un nou oficial francès des de La Jonquera, amb el següent ban de severa intimidació: "Guerra a muerte a los tiranos. Paz al pueblo. Pérignon, General Jefe de los Pirineos Orientales al General Comandante del Ejército Español". Després d'uns breus preàmbuls declara que "su indignación está al colmo... Intima por última vez que entregues el Castillo de Figueras... De no hacerlo, le asegura la conquista. Quiere dicho Fuerte; quiere le ofrezcas en respuesta sus llaves. Tiembla si es negativo".

Aquell oficial portà a La Jonquera la següent resposta de Torres: "Te la daré sin temor a tus amenazas con la puntualidad debida, sin decidirme al momento por no ser amplias mis facultades".

El dia 24 en consell de guerra reunits els oficials amb Torres, enviaren a la superioritat un llarg informe, fent constar que, des del punt de vista estratègic, l'enemic dominava pel costat de Llers els punts més elevats de les muntanyes que estan sobre el nivell del castell. Segueix després una llarga sèrie de mancances, considerades essencials per a resistir un setge amb l'intent d'aconseguir la victòria final. I després s'envià a Pérignon la següent missiva: "Esta Plaza de que se me hace responsable y que debo conservar al

Portal principal del monestir del Roure per on se suposa degué fugir el general Carvajal. Ben visible l'escut del castell de Montmarí.

Rey por honor y estimación, está en estado de merecer los esfuerzos del Ejército Francés”.

Aquell mateix vespre respongué Pérignon indignat des de La Jonquera: “No te lisonjees cuando te dije *‘tiembla si tu respuesta es negativa!... Toda la guarnición será pasada por el filo de la espada... Te doy hasta pasado mañana para hacer tus reflexiones. Ningún tiempo más. Aprovechate, si quieres, de este favor, que irrevocablemente es el único que te concede el Ejército Francés’*”.

En el castell de Sant Ferran es reuní altra volta el consell de guerra després de l'amenaça de Pérignon. Començaren a considerar els oficials “el caso tan apurado, estrecho y fortuito”. Després de bastants punts discutits, segueix una bona munió d'extremes considerats, i s'arriba a la següent conclusió: “No se puede defender dicha Plaza, mayormente faltando la confianza de la tropa”.

I a Pérignon se li donà la següent resposta: “La vida muerta, no así la honra y la fama; sacrificada aquélla a la Nación, el fruto que produjo sin que la memoria de un hecho débil, infame y denigratorio manche para siempre a todos los de esta guarnición, se resuelve capitular en los términos más honoríficos que se pueda”. De viva veu se li trameté el missatge de la rendició de Sant Ferran.

Comandante de Infantería de S. Gall. Restimans, D. Martín
 Rembanes, de D. Jaime Cebalero, de los Comand.
 de las compañías de Vichy, D. Juan Brall, y D.
 Sebastián Jimena, D. Benito Guadra, D. Pablo
 Roca, y de los Comand.^{tes} de otros D. Ramon
 Foni, D. Fran.^{co} Salles, D. Josef Font, D. Fran.^{co}
 Foni, D. Josef Boladras, D. Josef y Fran.^{co} Caleros,
 y del cabo de Rondas Emanuel Berigos.

Diz:

El Marques de las Amarillas en el
 del prest. participo desde Girona lo q. sigue:
 "Noticioso de q. el Ejército General en la
 fe Comde de la Union no ha avisado al ataq.
 genal del M. dado p. los enemigos a todos los
 puestos de la linea del lacerto con mala muer-
 te en la derecha y centro de donde fueron re-
 tirados con mucha perdida en el combate,
 q. fue uno de los mas obstinados q. se pueden
 ver, particularmente p. los puntos q. mandaban
 los Mariscales de Campo D. Valentin de Bol-
 vis, y D. Domingo Izquierdo, y D. Est.^{do} Car-
 nel, pero fueron tan dichosos en la retirada
 da q. se apoderaron de todos sus puestos. Por
 consecuencia precisa quedo debil la linea en
 esta parte, por q. la mucha posicion q. se dio
 a sus tropas no cubria suficientem. el flan-
 co izquierdo del Centro. El p. de donde los enemi-
 gos de los puestos q. habian ganado, espitieron

sus ataques p. la parte debil ayer al amanecer,
 con falsa llamada en la derecha y centro, y hizo
 conimo p. aquellas se apoderaron de nada de
 las baterias q. se creia mas inaccesibles,
 y seguidam. fueron tomadas las de retaguardia
 a donde llegaba el General en jefe, q.
 animando a la tropa en vano se vio en la
 precision de seguirla en su retirada, en la q. asi-
 bio un balazo de fusil q. le atraveso el pecho y
 quedo muerto en el campo de batalla (a)

Tomados los puestos de retaguardia que
 do cubria todo el centro y derecha de mi linea,
 y luego q. supo la muerte del General p. el de-
 can de guardia conde de la Torre del Fresno,
 me vi precisado a aprovechar los momentos
 p. retirar las tropas de los puestos avanza-
 dos del centro, donde yo estaba, y la artill. en
 q. las circunstancias lo permitian, dando
 mis ordenes p. ello a los Mariscales de Cam-
 po D. Valentin de Velvis, D. Domingo Izquier-
 do, D. Mateo Jorja obrero, y D. Antonio Cornel, la
 q. efectuar la retirada con toda la infanteria
 y Caball. a unq. debajo del fuego de nuestra
 propia baterias, y de las volantes del enemigo,
 mandando cubrir la a D. Valentin de Velvis con la
 infanteria q. tenia a mi cargo y a D. José M. de

(a) Una vez tomada la Amarilla en Almansa en el punto de proximidad de Girona, se retiró a la izquierda y atravesó de la línea de fusil, luego se retiró a la izquierda del General Izquierdo, se encaminó al M. en el ataque contra las baterias del centro, de donde fueron retirados con mucha perdida.

“Diari de Guerra”. Comunicat del Marqués de las Amarillas l’endemà de la desfeta del Roure i de la mort de Carvajal, des de Girona – Arxiu del Castell de Peralada. Foto Torner.

Pérignon contestà per escrit: “Ya que ofreces la Plaza, consiento en concederte todo lo que permite la dignidad de la República”. Segueix un llarg articulat sobre les condicions de la capitulació, convingudes per les dues parts, amb moltes notes marginals.

Es consumà sens disparar ni un sol tret. El fet més visible va ser que Pérignon, en possessionar-se del Castell el dia 28, féu amb Torres, tots dos muntats a cavall i a la vista de la tropa, el recorregut sencer pels fossars. Després, la guarnició espanyola presonera de guerra passava per La Jonquera camí de l'exili. Aquest és el punt final de la “Batalla del Roure”.

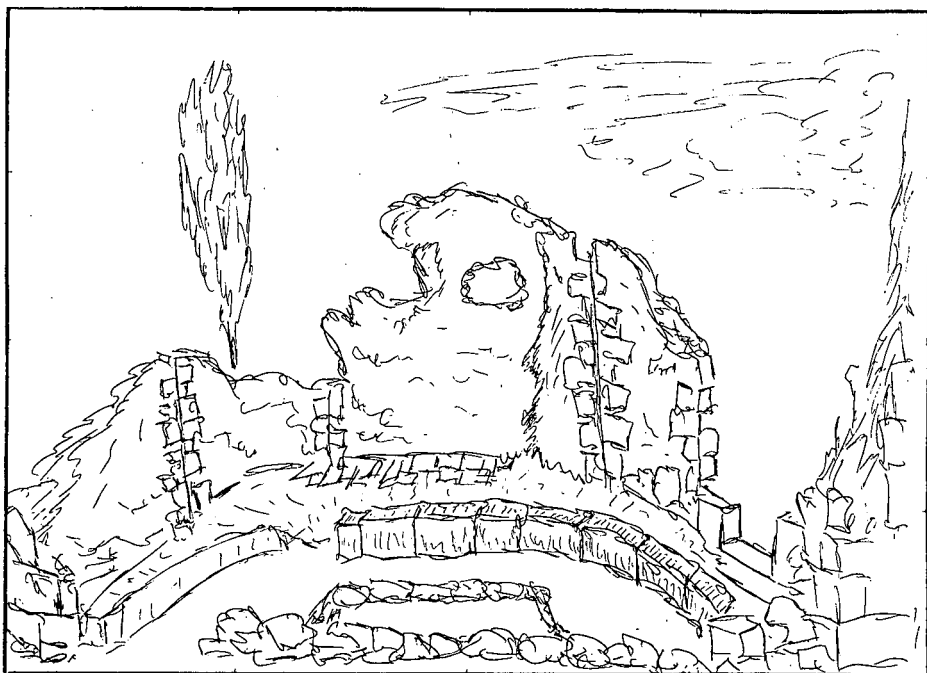
MONESTIR I SANTUARI DEL ROURE

Hom es pregunta després de la batalla del Roure: Quina fou la primitiva història d'aquelles parets tan batudes? Allà hi tenim les runes del primer santuari dedicat a la Patrona de l'Alt Empordà, la Mare de Déu del Roure. Segurament per la presència d'un roure secular d'extraordinàries proporcions, tot l'altiplà és conegut pel seu nom. S'hi puja suaument des de Pont de Molins per un camí idíl·lic; i s'hi arriba caminant gairebé a peu pla des de la carena de la serra de Tramonts, que corona pel sud-oest el paisatge de Biure.

A l'angle meridional de l'altiplà fou edificada una esglesiola romànica del segle XII, orientada a sol ixent, potser semblant a les de Sant Julià dels Tords o Sant Martí de l'Albera, dedicada a la Mare de Déu del Roure. La seva festa anyal es celebrava el 8 de setembre, Nativitat de la Verge Maria, típica de les “Mare de Déus Trobades”. Ho fou de veritat? No hi manca pas entre les boirines del temps una al·lusió, que prou hauria estat el motiu de la seva construcció i patronatge.

La imatge, com les d'aquella època, seria de fusta tallada i policromada, d'uns 40 o 50 cm. d'alçada. La Verge, asseguda en un soli, portaria l'Infant Jesús a la falda, possiblement amb un llibre obert, significant l'Evangelí, detall que reproduirà després la imatge gòtica. Molt probablement la seva matèria primera seria l'alzina, arbre comú a la contrada i de consistència perdurable. En les dades posteriors referents a l'època del cenobi agustinianès es citen les dues imatges, constatant-se les denominacions de “Sancta Maria de Robore” –Roure– i “Sancta Maria de Quercu” –Alzina–.

Per tenir cura de la Capella, dependent de la Parròquia de Pont de Molins, antigament veïnat de Llers, hi havia una Pavordia encomanada a un sacerdot diocesà. Després, sens precisar dades i vinculada al castell de Montmarí, per un gest de la pubilla Francesca de Cosmaballó, es fundà un monestir amb una incipient comunitat de monjos, integrada per quatre canonges regulars a Sant Agustí. Essent Berenguer, futur bisbe de Girona, abat de Vilabertran i germà d'Arnau VI, senyor feudal de Llers propietari dels terrenys, col·laborant-hi la veïna abadia de Sant Genís del Rosselló en la diòcesi d'Elna, es degué dur a terme el Priorat del Roure, Aital sembla la interpretació més plausible. Aquest fet determinà una progressiva transformació de tot aquell indret. Es construí un monestir de reduïdes proporcions de planta baixa amb volta grassa, dos pisos i golfes, dotat d'una gran cisterna quadrada, soterrada davant la façana de l'església. La comunitat arribà a tenir vuit membres amb un “Prepòsit” o superior.

Croquis de la superposició de l'absis gòtic pentagonal sobre el romànic semicircular.

La vella capella romànica es transformà en un temple d'estil gòtic, cas únic en l'Empordà, ja que totes les reformes porten el segell del barroc. L'absis de nova planta pentagonal envoltà l'antic semicircular; i a un nivell superior, aprofitant segurament les velles pedres de la volta romànica, construïren un paviment damunt de l'altre. Els elements artístics principals conservats fins avui, havent-ne desaparegut els escuts, són el portal i el finestrall de la façana. No tenia volta, sinó bigues sobre les arcades, com el Carme de Peralada. L'antic campanar de base quadrada, es degué acabar amb una espadanya. Amidava 20 metres de llargada per 8 d'amplada.

Evidentment l'església gòtica reclamava una nova imatge de la Mare de Déu del Roure, que es degué fer entre els anys 1440 i 1470, i que es col·locà en l'Altar Major, passant la romànica a una capella lateral. Corresponent a l'estil de l'època estava dempeus, sostenint en el braç esquerra el Nen Jesús que beneïa amb la mà dreta i portava a l'altra el llibre obert de l'Evangelí, com se suposa element reproduït de l'anterior. Era de marbre, tota d'una sola peça; tenia 92 cm. d'alçada i pesava 76 quilos. El seu vestuari amb plecs, constava de vestit i mantell, sense vel. Tenia els cabells i altres elements daurats. D'autor anònim, s'atribuí a un escultor grec evadit de l'opressió turca.

Des de llavors i sobretot prenent per data base el 1514, la devoció a la Patrona de l'Empordà s'incrementà, com es comprova per les successives visites canòniques i la concessió d'indulgències pontificies, similars a les de Sant Joan de Letrà, concedides l'any 1582 i altres posteriors.

Ermита romànica, dedicada a la Mare de Déu del Roure en el Vallespir, anàloga a la derruïda a l'Empordà.

Aquell moment d'esplendor tingué una vida efímera, ja que en el 1592 se suprimí la canònica agustiniana, tornant altra volta al règim de Pavordia. En l'extinció de la comunitat religiosa influïren un plegat de motivacions internes i externes: la decadència per manca d'observança regular en les antigues ordes monàstiques; i també la inseguretad de vida en el nostre Empordà amb les consegüents misèries i malures. Amb tot mai no mancaren les pregàries dels romeus, mes la degradació fou inevitable.

El professor emèrit d'Història de l'Institut de Figueres Albert Compte, en el seu llibre "La Jonquera", sintetitzava així les maltempsades d'aquella època: "Els anys que van des del tractat dels Pirineus fins a la tercera dècada del segle XVIII, representen un lapse d'inseguretad i de crisi... El territori jonquerenc es veu llavors transitat una i altra vegada pels exèrcits que, procedents de més enllà dels Pirineus, no deixaven de fer acte de presència a les terres empordaneses, sobretot així que arribava la bona estació. Només en el període estès entre la fi de la guerra dels Segadors i l'acabament del segle, hem comptat disset d'aquestes entrades de tropes".

En aitals circumstàncies, amb la canònica i la seva esglésica monacal abandonades, potser després d'alguna espoliació de vasos sagrats i altres objectes de culte –com desaparegué la primitiva imatge de la Mare de Déu romànica?–, forçats per la inseguretad de l'època i pel seriós compromís que representaria tenir la Mare de Déu del Roure en alguna casa particular, per tal de preservar-la de perills, degueren determinar mans piadoses amagar-la dalt les branques del secular roure, sens que a simple vista es pogués veure

Imatge de la Mare de Déu del Roure, obra de l'escultor empordanès Frederic Marès. Parròquia de Llers.

d'enlloc. Fins podria haver estat una secreta iniciativa del sacerdot pavorde que, no podent viure al monestir, residia a Pont de Molins. Es degué realitzar en el més estricte sigil. De l'amagatall no en tenim cap mena de constància històrica. Proposem aquesta com la més òbvia explicació.

Passat un temps indeterminat, un bou de can Jordà de Pont de Molins, mentre pasturava, solia deturar-se els dissabtes davant del secular roure fent uns bramuls estranys, cridant l'atenció al seu pastor, el qual descobrí entre les branques, que fins es diu varen separar-se per si soles obrint una clariana en el dens fullam, la imatge de la Mare de Déu del Roure. Era el 24 de març, vigília de l'Anunciació, de l'any 1638. Després de la invenció se sap que li construïren una senzilla capelleta amb una reixa protectora, detall que avala el mal estat en què es trobaria l'església monàstica.

La troballa commogué l'Empordà. Tot seguit, a iniciativa del pavorde Mn. Jaume Puig, que donà tots els seus béns i va morir pobre, es començà a edificar el Santuari fet de mamposteria i construït de manera que la imatge de la Mare de Déu tingués per pedestal la soca del vell roure, fent un conjunt amb l'altar i un retaule de quatre columnes. De les dades existents es dedueix que la primera pedra fou posada per l'Arxiprest de Vilabertran Mn. Camps, el 20 de novembre d'aquell mateix any 1636. La inauguració es féu el 20 de març del 1642, segons acredità el Rector de Llers Mn. Pere Batlle al P. Camós O.P., que visità el lloc en el 1657 i recollí els fets en la seva obra "El Jardín de María". El Santuari tenia dues capelles laterals i cor; feia 20 metres de llargada i 7 d'amplada.

Situem-nos en plena guerra dels Segadors, 1639-1652, pel que afecta la Mare de Déu del Roure. Fou un fet comprovat, fins davant de notari i d'una delegació oficial del bisbat de Girona i molts altres testimonis, que en quatre ocasions diverses, els dies 2 de març del 1640, el 29 de gener del 1641 i a més el 6 i 7 de febrer següent, el rostre de la Verge suava amb una suor que semblava natural, com la de les persones; no en canvi la cara del Nen Jesús, ni cap altra part del grup escultòric, tot d'una mateixa peça de marbre. Aquell fet insòlit s'interpretà com un providencial advertiment de les calamitats que en un futur pròxim afligiren l'Empordà i aquell mateix indret del Roure.

Ja esclatada la Guerra Gran, el dia 14 de maig de 1793, quatre homes de Llers anaren a buscar la imatge de la Mare de Déu del Roure amb una caixa de ferro feta a mida, i la soterraren dins l'Església Parroquial, prop de l'Altar Major, al costat esquerre, on estigué tot aquell temps. En aital situació s'inscriu la batalla del Roure tal com s'ha descrit. Un cop acabada, refetes les runes del Monestir amb els mitjans més indispensables, pobrament encara hi visqueren unes famílies, segons acredita Xavier Teixidor, actual arquitecte municipal de Biure, ja que el seu avi, metge de Llers, el Dr. Víctor Teixidor, per fer la visita als seus malalts anava d'un poble a l'altre muntat a cavall, passava pel Roure i parlava d'elles. En marxar-ne aquella gent a les darreries del segle passat, tot plegat quedà en el més gran abandó.

Després d'un contenciós amb Pont de Molins per la pertinença de la imatge de la Mare de Déu del Roure, que fou portada al seu lloc per ben poc temps, l'any 1808 amb motiu de la invasió napoleònica altra volta la baixaren a Llers, on es quedà definitivament, i li erigiren un altar en la pròpia Parròquia. El dia 1 d'agost del 1936, en la plena eufòria de la persecució religiosa, la destrossaren trencant-la a bocins, salvant-se sols el cap, testimoni eloqüent de les quatre vegades que aquell venerat rostre va suar. A la fi de la guerra civil i en plena retirada, el 8 de gener del 1939 volava l'església convertida en polvorí i tot el poble vell de Llers. La nova imatge de la Mare de Déu del Roure, evocant els detalls de l'antiga, és obra de l'escultor empordanès Federic Marès; i l'altar, de l'arquitecte figuerenc Pelai Martínez.

En pronunciar el nom del Roure amb una història tan densa, els empordanesos hauríem d'emmudir amb silenci respectuós, tot considerant el solc profund de les més velles arrels cristianes de la nostra terra i les dures gestes de la història pàtria.

RECONeixENCES

A Mn. Pere Travesa, Rector de Llers, per haver deixat tota la documentació de l'arxiu Parroquial sobre el Roure.

Al general d'Estat Major jubilat Sr. Luís Martín de Pozuelo, per les orientacions militars donades.

Al professor emèrit d'Història de l'Institut Muntaner de Figueres, Sr. Albert Compte, per les històriques.

A l'arquitecte municipal de Biure Sr. Xavier Teixidor, per facilitar l'estudi de la seva tesi arquitectònica sobre el Roure.

A l'arxiver del Castell de Peralada Mn. Josep Clavaguera i a la bibliotecària Sra. Inès Padrosa, per posar a l'abast la documentació manuscrita sobre la Guerra Gran.

A l'advocat retirat Sr. Pere Casagran de Llers, per deixar fotografiar peces de la seva col·lecció particular. •

Als fotògrafs Sr. Josep M. Montal de La Jonquera i Xavier Torner de Figueres, per l'acurada reproducció de documents.

A l'amic Sr. Lluís Vila, pels treballs realitzats amb la fotocopiadora.

A l'amic Joan Budó i Ricart, President de l'ACES, per la gentil financiació de les separates.

Avançada de la primera línia defensiva del Roure en el Bruguetà de Biure.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA:

- Historia del Ampurdán*, de Pella y Forgas.
- Guerra de la Independencia, Vol. I Antecedentes y preliminares*, Estado Mayor Central del Ejército.
- Història de Catalunya*, Rovira i Virgili, continuada per Jaume Sobrequés, vol. IX.
- Història de Catalunya*, de Pierre Vilar, vol. V.
- Història de Catalunya*, Editorial Aedos, vol. II.
- Manual de Historia Eclesiástica*, Bernardino Llorca.
- La Jonquera*, d'Albert Compte.
- Jardín de María*, P. Camós, Llibre III, cap. IX.
- El Monestir del Roure*, de Xavier Teixidor, tesi d'arquitectura.
- Dades per a compaginar la ressenya històrica i documentada del Santuari i Imatge de Ntra. Sra. del Roure, antiga Patrona de l'Empordà*. Mn. Joan Puig i Bonet. Original manuscrit. Arxiu Parroquial de Llers.
- Història de la imagen y santuario de Ntra. Sra. del Roure, que se venera en Llers*. Arxiu Parroquial.
- Esbòs geogràfic i històric de Llers*, Josep Pallarès, Arxiu Parroquial.
- 1793-1794 Les batailles de deux sièges a Bellagarde*, per Marie Louise Blagny
- Campaña de Ricardos en el Rosellón, Diari de Guerra*, volum manuscrit, Castell de Perelada.
- Capitulación del Castillo de San Fernando de Figueras*, Arxiu del Castell de Peralada, secció de Manuscrits.
- El Castell de Sant Ferran de Figueres* per Carlos Díaz Capmany.
- La vida a la frontera durant les guerres amb la França* per Carles Pi i Sunyer.

NOTA: Les il·lustracions que no porten procedència són originals de l'autor.